

PETRU DUNCA

Un demers al Antropologiei culturale – imaginea despre Celălalt (aspecte secvențiale)

Delimitări conceptuale

Etnologia și Antropologia s-au constituit ca științe autonome în contextul spiritualității occidentale marcate de amplele interogații asupra originilor și universalității omului.

Antropologia urmează linia istorică a regândirii individului uman, începând cu Renașterea până în perioada modernă. Chiar evoluția termenului evidențiază acest efort de definire a domeniului de preocupări. Derivând din termenul latin *anthropologia* și din termenul grecesc *anthropologos* (*anthropos* – ființă umană), această disciplină în sec. al. XVI-lea și al XVII-lea, avea în vedere mai mult accepția de analiză asupra corpului fizic. La sfârșitul sec. al. XVIII-lea, în "Enciclopedia", filosoful Diderot (1751), are accepția de anatomie, iar germanul F. Blumenbach o definește (1795) ca o știință naturală. Sensul va fi mai mult de antropologie fizică. Etnologia se referă la clasificarea limbilor, având sensul de știință a studierii raselor. În 1788 teologul A.C. de Chavannes publică lucrarea "Antropologia sau știință generală a Omului" care nuanță atât termenul de antropologie cât și cel de etnologie. Etnologia apare ca fiind știință care reconstituie istoria popoarelor. În 1772 germanul A.L. Schlüser folosește termenul de etnografie în sensul de "prezentare a unei istorii universale". În același an 1788, marele filosof Immanuel Kant în ultima sa lucrare "Antropologia pragmatică", pe care o consideră o sinteză a operei sale monumentale - preciza sensul termenului de antropologie. Membrii Societății Observatorilor Omului (1799 – 1804) uzitează termenul de antropologie în sensul conceput de I. Kant, dar unii exegeti îi atribuie și un sens restrâns (anatomie, știință medicală). După publicarea, în 1824, de către italianul Antoniu Balbi a "Atlasului etnografic al globului", termenul se difuzează în sensul actual, de descriere a faptelor. În contextul cultural anglo-saxon, termenul antropologie va acoperi toate disciplinele care cercetează problematica evoluției omului: științele naturii, arheologia, lingvistica și etnologia. La sfârșitul sec. al. XIX-lea în Anglia se precizează statutul antropologiei sociale, iar în SUA statutul antropologiei culturale. În 1950, Claude Levi-Strauss evidențiază sensul de știință socială și cultură generală a omului. În Franța, o serie de cercetători preferă termenul de sociologie și de etnologie, celui de antropologie. Acești termeni continuă să fie folosiți în funcție de orientarea metodologică.

Imaginea Celuialt

Celălalt devine centrul de interes al curiozității, al identificării și diferențierii. Această diferență culturală imediată - manifestată în diferite feluri, începând cu primele călătorii transoceane, în sec. al XVI-lea, făcute de exploratori, de expedițiile conchistadorilor și militarilor, ale negustorilor, misionarilor, este evidentă atât în diferențiere lingvistică cât și în sistemul regulilor și cutumelor. Antropologia sec. al XIX-lea se dezvoltă atât din punctul de vedere al aprofundării

Foto: Dumitru Iuga - Căutarea monetei, Șurdești, 2003

După ușă de-a stânga
Acolo nu te uita,
Acolo nu te băga
Că-i moartea și te-a mâncă!

Cheile ie i le-o dat,
Ușa, când o descuiat
El atunci o leșinat

Că nevasta ș-o aflat
Cu față către perete,
Cu gura arsă de sete

Și întinsă pe pământ -
Tumna atunci o murit.
Când din leșin se trezea

Către măsa el grăia:
- Mamă, măicuța mea;

Taie pânza din tri coti
Și ne-ngrăpă ca pe soți,

Taie pânza din tri lati
Și ne-ngrăpă ca pe frați.

Și pe noi tu ne îngroapă
În colțu bisericii
Unde cântă diecii.

Bine vorba nu sfărșea
Și el sufletu și-l da

Și pe el l-o îngropat
În cornu bisericii
Unde cântă diecii

Și pe ie o îngropat
În afară, lângă-un gard.

El crescă un ruguleț,
Ie crescă o ruji plină:

Rugulețu s-o întins
Și ruji o cuprins.

Cătaua de soacră-sa
O tăiat și mlădiță

Să se uște ruji.

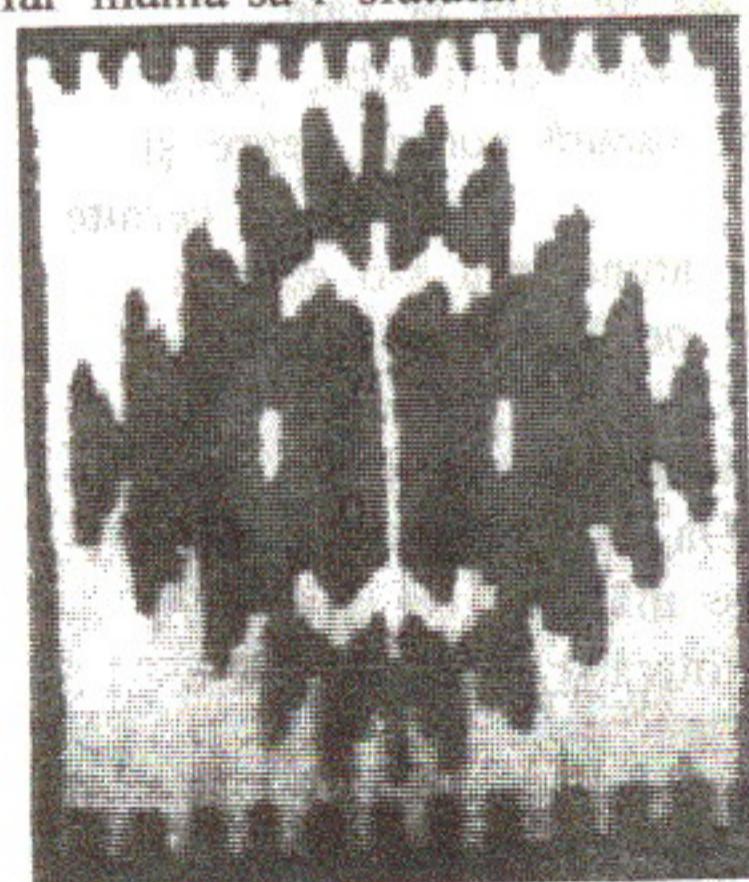
Colecția ION VANCEA, Bârsana.

De la Lenuța Rednic, 20 ani, 1974.

1550.

Horea Văleanului

Pe cărare, pe sub vârv,
Trece-un vălenar la târg,
Cu murguțu potcovit
Cu potcoave de argint.
Înainte de-a pleca
Sora lui struț ii făcea
Iar mamă-sa-l sfătuia:

Un câine bun
Este numai câinele rău.

Colecția NICOLĂ TIMIȘ, Borșa, 2002

- Vălenuț, mândru mamii,
Acolo dacă-i sosi
Mândrile te-or otrăvi
Cu otravă din Dumbravă
Pântru că și-i lumea dragă,
Cu măr roșu din Gutai
Să le mori pe căpătăi;
Măi Vălean, dragu mamii,
Măi Vălean, dacă-i sosi
Nu lega murgu de gard,
Nu-ntra-n casă nechemat,
Nu băi pahar ne-nchinat!
Văleanu n-o ascultat,
O legat murgu de gard,
O mers în casă nechemat,
O băut pahar ne-nchinat.
Ce fecior era Vălean -
Ca floarea de tulipan:
Când era dumineca
Vălean mândru se-mbrăca,
Cu mândrile se-ntâlnea:
Pe una o săruta,
Pe alta o-mbrătișă,
La alta dulce-i vorbea.

Când acasă că-și sosea
Pe Vălean capu-l durea;
Când era pe la ujina
Lui Vălean țineau lumină,
Când era la miazănoapte
Văleanu trăgea de moarte.
Colecția ION VANCEA, Rona de Jos.
De la Doca Bodnariuc, 59 ani, 1974

1551.

Fata de general

O fată de general
Și c-un fecior de țigan
Care era cortură -
Fecioru s-o liberat,
Fata cu el o plecat.
- De tri zile mărg pe cale
Și n-am pus nici o-ntrebare:
Pe unde-s curțile tale?
- Peste dealu acela
Este și căsuța mea!
Când era-nt-un vârv de deal
Fata se uita la vale
Să vadă curți albe, spoite
Și văzură corturi negre și
cernite.

Ie atunci rău s-o supărat
Și pe fecior l-o-ntrebat:
- Care este casa ta?
- Ia, una dintr-acelea.
- Da' de lucru ce-oi lucra,
De mâncare ce mi-ț da?
- Întreabă de soacră-ta!
Acolo dacă-o sosit
Cu soacră-sa s-o tâlnit:
- Soacră, socrioara mea,

Foto: Felix Săteanu - Rodica Hossu la târgul meșterilor, Baia Mare, 2002

informațiilor cu privire la anumite "teritorii exotice", iar, pe de altă parte, și prin reflexia asupra ideilor de progres, în ce privește omul, căutarea unității și a diversității sale, program prezentat de Montesquieu în "Spiritul legilor", unde filosoful francez propunea găsirea unității în diversitate, a regularității în mijlocul schimbărilor. În acest cadru se caută un "antropos sălбatic", care trebuie să fie "îmblânzit" și "civilizat", evidențierea unui "etnos". După antropologul Adam Kuper, noțiunea de societate primitivă, de societate arhaică, noțiune ce apare prin anii 1860 – 1870, devine obiectul prin excelență al antropologiei. Domeniile cercetării apar diversificate: mentalități primitive (H. Levy-Bruhl), religii primitive (E. Tylor), economia primitivă (R. Thurnwald). Pornind de la evoluționiștii Lamarch și H. Spencer, transpare o concepție liniară asupra evoluției. Ca o exemplificare sumară: lucrările englezului Henry Maine - "Ancient Law" (1861), a elvețianului J. Bachofen "das Mitterrecht", (1861), a francezului Fustel de Coulanges "La Citté antique" (1864), a scoțianului J.H. Lennan, "Le Mariage primitif" (1865), a americanului L.H. Morgan "La Société archaïque" - evidențiază existența societății primitive ca o antiteză a societății moderne. Cu toate acestea, antropologul francez Jean Copans, afirma: "în stadiul actual, ne dăm seama că primitivul nu a existat niciodată, nici în sec. al XVIII-lea, nici în sec. al XIX-lea și cu atât mai puțin în sec. al XX-lea" (Jean Copans - "Introducere în etnologie și antropologie", Ed. Polirom, Iași, 1999, p. 22). Adam Kuper afirma că primitivul este o inventie, o inventie veche acreditată prin teorii și exemple (Kuper A., The Invention of Primitive Society – Transformation of an Illusion, Londra, Routhedge, 1988). Antropologul Marc Auge duce demonstrația pe un alt plan, afirmând că exotismul a murit (Auge Marc - "Le Sens des Autres" – Actualité de l'anthropologie, Paris, Faeyard, 1994, p. 188 – 190). Pentru antropologie acest om arhaic vorbește despre o anumită spațio-temporalitate specifică. El dorește să-l înțelegem, să-i decodăm mesajele, chiar dacă unele "generalități" îl definesc ca fiind un altul, marcat de diferențe singulare. A înțelege pe Celălalt constă în a-i înțelege limbajul și în a structura interogații acceptate de sistemul său conceptual, în a înțelege concepte și valori care de multe ori în limba antropologului nu-și găsesc decât echivalente aproximative. R. Needham, atunci când se referea la credință, căuta un sinonim: "Pentru fiecare caz în parte există o întrebare singulară, și anume dacă poate fi găndit un cuvânt care exprimă un concept echivalent cu cel al credinței (belief); și în majoritatea cazurilor analizate pare că nu există nici unul (R. Needham – "Belief, Language and Experience" Oxford, 1972, p. 38). Dialogul însuși nu-l angajează pe Altul în totalitate. Imaginea occidentalului despre

I mort și îmblă,
I orb și vede,

Are coarne și-i cal,
I muscă și-i armăsar.

(Minciuna)

Celălalt nu-l anagajează pe acesta în totalitate; Celălalt nu face apel la știința etnologică pentru a-și analiza propria experiență existențială. De exemplu, ce relevanță și ce echivalență ar avea noțiunea de incest în culturile ne-europene, sau, mai precis, în cele indo-europene? Același R. Needham observă că "prohibiția incestului nu formează în fapt o clasă definită de fenomene și, dacă acesta e cazul, nu putem să le interpretăm prin intermediul unei teorii generale" (ibidem, p. 25). Și el precizează: "în Atene sec. al. V-lea în afară de faptul că nu există vreun termen (verbal concept) care să exprime incestul, nu vom întâlni nici o acțiune judiciară care să fi putut fi angajată împotriva celor responsabili de încălcarea acestei ordini" (ibidem, p. 27). El conchide: "În concluzie, incestul reprezintă un concept sociologic eronat și nicidcum o categorie universală. Prin urmare nu există nici o teorie generală a incestului" (ibidem, p. 29). Fapt infirmat însă de Cl. Lévi-Strauss, care propune o asemenea teorie. Când vorbește despre Celălalt, demersul etnologului lansează o interogație pornind de la cadrele sale de referință, de la propriile constrângeri culturale cu care se confruntă. Ceea ce unii antropologi numesc proiecția Occidentului asupra Universului Alterității implică o anumită perspectivă morală, un anumit tip de civilizație, o anumită logică, o limbă specifică și sisteme specifice de comunicare. Este greu de a stabili complementarități între discursuri, având în vedere articulările logice. Există o dificultate metodologică. Antropologul se apropie de semnificațiile unor concepte cu care operează cultura arhaică, dar specificitatea lor cu greu poate fi echivalată în vocabularul antropologic. Astăzi se impune o regândire a reperelor pe care le propune antropologia culturală despre Celălalt, în paradigmile post-modernității. Perspectiva holistică a antropologiei, având în vedere totalitățile semnificate, este mai necesară ca oricând. Apar noi reprezentări ale socio-culturalului. Faptul de a recunoaște că Celălalt aparține aceluiași areal spiritual mărește deschiderile de interpretare, implicând mutații profunde. Pentru exogeza antropologică apar astăzi noi oportunități de analiză: societatea informațională, fenomenele globalizării, emigrația, aculturația etc. Marcat de această dinamică și fluiditate, "Celălalt" încearcă să-și recupereze identitatea prin forme noi. Apare în discurs problematica identității și problematica diferenței în aceste cadre, în care societatea post-modernă se pregătește pentru un demers nou în ce privește analiza diferențelor.

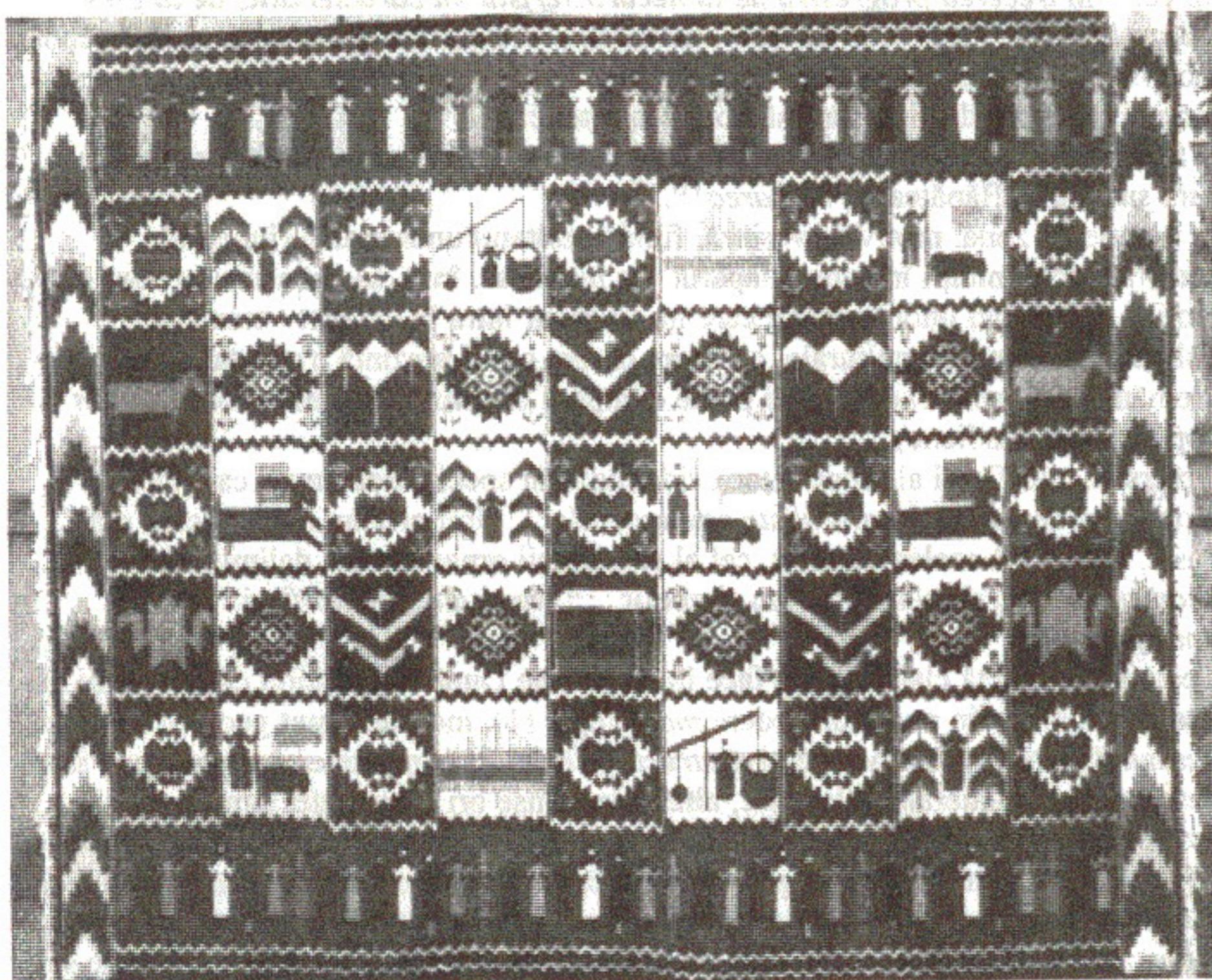

Foto: Felix Săteanu - Covor din Botiza, 2002

Cine de părinți n-ascultă
De-acela Dumnezeu uită.

Colecția DUMITRU IUGA, Săliștea de Sus, 2002

Da' de lucru ce-oi lucra,
De mâncare ce mi-i da?
- Coșarca-n mâna dreaptă
Și bota-n mâna stânga
Și satele de-a lungă
De la-o casă la alta
Ş-acolo, ce-i căpăta.
Iese-afără-atunci plângând
Și văzură-o păsărea:
- Păsărucă, păsărea,
Nu ești tu din țara mea?
- Da' eu nu-s din țara ta,
Da' mie mi-i cărarea
Pe la poarta maică-ta.
- Da' mămuca ce lucra?
- Ptită albă frământă,
După tine tot plângea.
- Da' tătuca ce lucra?
- Tri cai negri potcozea
După tine să pornea.
- Spune-i tu la tătuca
Tri cai albi nu potcozească,
După mine nu pornească
C-a porni cât a porni,
Pe mine nu m-a găsi,
A îmbla cât a îmbla,
Pe mine nu m-or afla.
Păsărucă, păsărea,
Spune-i tu la mămuca;
Hainile mele de vară
Să le-ncarce pe tri cară,
Să le ducă-ntrre hotără
Să le dăie foc și pară,
Să le văd și eu para
Dacă nu le-am fost doamna,
Să le văd batăr fumu
Dacă nu le-am fost domnu.
De la sticlele cu mniere
Am ajuns să îmblu-a cere,
De la sticle cu parfum
Am ajuns în cort la fum,
De la stânjenii de lemn
Am ajuns să strâng găteje.
Colecția GEORGETA MARIA IUGA,
Mesteacăn.

De la Ana Ciocian, 67 ani, 1980.

1552.

Fata de general

O fată de general
O furat-o-un corturar
Hai, mititico,
Hai, păpușico,
Hai încoa' să ne iubim.
Corturaru, om deștept,
S-o-mbrăcat locotenent,
- De tri zile vin pe cale,
Nu ț-am pus nici o-ntrebare:
Unde ți-s curțile tale?
- Colo-n vale, -ntre vâlcele,
Acolō-s tri corturele,